

TRANSATLANTSKA TRGOVINA ROBLJEM

Na početku rada objašnjen je pojam transatlantske trgovine robljem, kao i uzroci porobljavanja ljudi crne rase. U ostatku rada govori se o početku trgovine, uključujući Portugal, Španjolske, Nizozemske, Engleske i Francuske u trgovanje robljem te o povezivanju s kolonijama u Sjevernoj i Južnoj Americi. Objašnjeno je i pitanje uloge afričkih kraljevstava u sudjelovanju u trgovini. Slijedi poglavlje o uvjetima prijevoza robova, a posljednja se poglavlja bave razlozima i tijekom ukidanja trgovine robljem te posljedicama te trgovine.

Ključne riječi: ropstvo; transatlantska trgovina; prijevoz robova; Afrika

1. UVOD

Početak ranoga novog vijeka može se nazvati i dobom velikih geografskih otkrića. U tom su se periodu pojedine europske države okrenule prekomorskim putovanjima i istraživanjima. Iako Europljani nisu u 15. stoljeću otkrili Afriku kao kontinent, otkrili su da je u njoj moguće nabaviti jeftinu radnu snagu – robove. Od portugalskih pionirskih pohoda preko uključivanja Španjolske, Nizozemske, Engleske i drugih država, razvija se sustav trgovine koji se naziva transatlantska trgovina robljem. Jedan od prvih istraživača ove trgovine bio je Amerikanac Philip Curtin (1922.-2009.), čija je knjiga *The Atlantic Slave Trade: A Census* (1969.) korištena i u ovome radu. O transatlantskoj trgovini robljem saznaje se i iz suvremenih izvora, npr. u djelima Johna Smitha i Alexandra Falconbridgea, dijelovi koji su također analizirani u radu. U hrvatskoj se historiografiji ove teme dotiču pregledi opće povijesti te se podatci mogu pronaći u monografijama koje se bave poviješću pojedinih država koje su sudjelovale u trgovini robljem, kao što su Engleska i Francuska. Tema transatlantske trgovine robljem u Hrvatskoj je nedovoljno zastupljena. Rad se stoga temelji pretežito na stranoj literaturi, od koje je mali dio preveden na hrvatski jezik. Cilj ovoga rada je objasniti pojam transatlantske trgovine robljem te dati pregled njezinoga razvoja kroz opis uključivanja europskih država u trgovinu, preko osnivanja kompanija te do ukidanja trgovine u 19. stoljeću, a važno je dati i opis samoga procesa prevoženja robova preko Atlantika te navesti neke od posljedica dugotrajne trgovine.

2. TRANSATLANTSKA TRGOVINA ROBLJEM

Pojmom transatlantska trgovina robljem označava se razmjena i trgovina koja se provodila od oko 1400. do oko 1900. godine, kojom se između 10 i 15 milijuna ljudi prevezlo iz Afrike kako bi na američkim kontinentima služili kao robovi. Prevoženi su u kolonije (npr. britanske i

2. 1. INSTITUCIJA ROPSTVA

Ropstvo je postojalo stoljećima prije početka transatlantske trgovine robljem te je prisutno u Mezopotamiji, Grčkoj, Rimu i drugim državama staroga i srednjega vijeka. Instituciju ropstva prihvaćali su i pisci kao što je Aristotel, koji u svome djelu *Politika* govori da su neki rođeni da budu robovi.¹⁰ Porobljavanje stranaca objašnjavalo se kulturnim razlikama, kao što je bio slučaj u sukobima Grčke i Rima i barbara.¹¹ Katolička Crkva odobravalala je ropstvo, što je vidljivo na primjerima pape Grgura XI., koji je 1375. odredio da se ekskomunicirani Firentinci za kaznu porobe, te pape Inocenta VIII. koji je od Ferdinanda Španjolskoga prihvatio dar od 100 maurskih robova.¹² Početkom uvoza crnih robova dolazi i do rasnih objašnjenja legitimnosti porobljavanja i trgovanja pripadnicima druge kulture i rase. Calvinistički teolozi prihvaćali su ropstvo kao društvenu instituciju jer su smatrali da su crnci potomci Hama (Noinog sina) i njegovoga sina Kanaana. Ham nije poštovao svoga oca te je na njega bačena Božja kletva koja je njega i njegovo potomstvo osudila na vječno služenje.¹³

Ipak, robovi iz Afrike nisu bili odvođeni izričito iz rasističkoga poriva da ih se izloži poniženju i nasilju – iako je to bila posljedica ropstva u Americi – nego kako bi ih se iskoristilo kao radnu snagu. Eksploatacija robova uvjetovala je daljnju stratifikaciju društva te se politička i gospodarska moć koncentrirala u maloj grupi ljudi na društvenome vrhu. Time je ranonovovjekovno ropstvo pridonijelo oblikovanju pojma rasa i rasizma, ali i klase.¹⁴

3. DOLAZAK PORTUGALACA U AFRIKU I POČETAK TRGOVINE ROBLJEM

U Europu su se robovi iz Afrike uvozili u srednjem vijeku, posredstvom muslimanskih zemalja na sjeveru Afrike. Međutim, taj je uvoz bio rijedak dok Portugal nije ustanovio svoje trgovačke ispostave na zapadnoj obali Afrike sredinom 15. stoljeća.¹⁵ Portugalci su, ploveći južno uz obalu Afrike, počeli trgovati s Afrikancima za zlato, orašaste plodove, voće, maslinovo ulje i robove. Prva veća pošiljka robova u Europu je dovezena 1444. godine, kada su doprli do Rta Verde i do ušća Senegala,¹⁶ a sastojala se od 235 robova. Već do 1460. svake godine je u Portugal uvoženo oko 700 robova.¹⁷

Tijekom šesnaestoga stoljeća Portugalci učvršćuju svoj položaj u Africi osnivanjem trgovačkih ispostava, tzv. faktorija, odnosno širenjem svoje trgovačke mreže. Naseobine osnivaju na pristupačnim i sigurnim mjestima kao što su otoci u blizini obale; naime, otoke se moglo lako braniti od neprijateljskih pohoda, a istovremeno su bili u blizini kopna gdje su se mogle naći zalihe pitke vode i voća neophodnog¹⁸ za prehranu mornara.¹⁹

Europljani su u Afriku izvozili tkanine, metale, školjke (iz porodice Cypraeidae), vatreno oružje, barut i alkoholna pića. Kako su se dva važna proizvoda kojima se trgovalo – indijska tkanina i školjke s Maldiva, koje su se u mnogim afričkim područjima koristile kao novac, nabavljali

10 „τὸ γὰρ ἄρχειν καὶ ἄρχεσθαι οὐ μόνον τῶν ἀναγκαίων ἀλλὰ καὶ τῶν συμφερόντων ἐστί, καὶ εὐθύς ἐκ γενετῆς ἕνα διέστηκε τὰ μὲν ἐπὶ τὸ ἄρχεσθαι τὰ δ' ἐπὶ τὸ ἄρχειν.“ Arist. Pol., 18.

11 M. KATCHUR 2006: 4-5.

12 R. W. FOGEL 1989: 201.

13 J. M. POSTMA 1992: 11.

14 I. BERLIN 2003: 5.

15 R. W. FOGEL 1989: 17.

16 R. OLIVER, J. D. FAGE 1985: 103.

17 M. KATCHUR 2006: 22.

18 Mornari su najviše obolijevali od skorbuta, bolesti izazvane pomankanjem vitamina C.

19 *Velika ilustrirana povijest svijeta 11: 1454-1600* 1977:5063.

u području Indijskoga oceana, transatlantska je trgovina uključivala i dopremanje proizvoda iz Indije.²⁰

Cijena robova zabilježavana je u uncima zlata, iako se trgovina zapravo provodila kao robna razmjena. Vrijednost roba ovisila je o njegovim vještinama i očekivanom životnom vijeku. Robovi koji su tek pristigli u Ameriku postizali su niže cijene nego oni koji su u Americi rođeni ili su u njoj živjeli već nekoliko godina. Naime, robovi koji su dovedeni iz Afrike su tijekom prve godine života u novom okruženju bili najizloženiji bolestima te su im najlakše podliježali.²¹

4. ULOGA AFRIČKIH KRALJEVSTAVA

U 16. stoljeću su u Zapadnoj Africi postojala carstva kao što su Gana i Mali; južnije su postojala manja kraljevstva, na primjer Benin. Stanovnici ovih područja bavili su se izradom keramike, tkanjem, obradom metala i slično, a trgovačkim rutama su bili povezani međusobno i s islamskim državama Sjeverne Afrike. Po svom dolasku Europljani su bili smatrani novim trgovačkim partnerima. Portugalci su nudili oružje, tkaninu i proizvode od željeza u zamjenu za robove. Zbog primanja europskoga novca i europskih proizvoda, gospodarska snaga i neovisnost Zapadne Afrike počinje slabiti. Afrikanci se počinju baviti trgovinom robljem. Do 1800-ih, Afrikanci su bili ti koji su većinski lovili robove u unutrašnjosti Afrike te ih dovodili na zapadnu obalu kako bi ih prodali Europljanima, koji se u unutrašnjost Afrike nisu upućivali zbog opasnosti od bolesti i opasnosti od brojčano nadmoćnih Afrikanaca.^{22 23} Europljani su u prvom razdoblju trgovali robljem uz privolu afričkih vladara. Ipak, netočno bi bilo navesti kako Europljani nikada nisu otimali Afrikance; otmice su zapravo osiguravale velik udio robova, pogotovo u ranom razdoblju trgovine (15. stoljeću) te ponovno u zadnjoj fazi, u 19. stoljeću.²⁴ Općenito, kraljevstva se najviše uključuju u posao trgovine robljem oko 1650., kada su Europljani u zamjenu za robove Afrikancima osiguravali sve veće količine vatrenoga oružja.²⁵

Neke države nisu pristale na suradnju s Europljanima; primjeri su kraljevstvo Asanta, Akwamusa te kraljevstvo Benin. Te su zemlje imale mogućnost nametati vlastite uvjete. Na početku uspostave trgovine robljem, vladar Benina odredio je da će s Europljanima trgovati paprom i ostalim proizvodima, otvorivši zemlju za trgovinu robljem tek kasnije. Čak je i u tom kasnijem razdoblju vladar mogao odlučiti u kojim će periodima dopustiti provođenje trgovačkih transakcija, s obzirom na to da je za potrebe teritorijalnoga širenja države bilo potrebno u zemlji zadržati brojnu mušku populaciju. U jednom je razdoblju vladar Benina stoga uveo embargo na izvoz muških robova, a ta je zabrana trajala i u 17. stoljeću.²⁶

20 M. KATCHUR 2006: 54, *Rani novi vijek* 2016: 73.

21 M. KATCHUR 2006: 54, D. ELTIS, F. D. LEWIS, S. RICHARDSON 2005: 677.

22 Autor romana iz osamnaestoga stoljeća (jednoga od prvih američkih romana), abolitionist Royall Tyler donosi zanimljiv opis trgovine robljem u kojoj Afrikanci surađuju s Europljanima. U fiktivnome memoaru *The Algerine Captive* autor navodi kako između europskih i afričkih trgovaca gotovo nema razlike u pogledu načina opohodnje i izgleda: „The day after our arrival at Cacongo, several Portuguese and negro merchants, hardly distinguishable how ever by their manners, employments, or complexions, came to confer with the captain about the purchase of our cargo of slaves. They contracted to deliver him two hundred and fifty head of slaves in fifteen days time.“ R. TYLER 1816: 98.

23 M. KATCHUR 2006: 30, 50.

24 A. C. BAILEY 2005: 61.

25 R. OLIVER, J. D. FAGE 1985: 109.

26 A. C. BAILEY 2005: 63.

5. SUDJELOVANJE EUROPSKIH DRŽAVA U TRANSATLANTSKOJ TRGOVINI ROBLJEM

5. 1. ŠPANJOLSKA

Portugal i Španjolska su zemlje koje su u 16. stoljeću u najvećem opsegu sudjelovale u trgovini robljem.²⁷ O uzrocima i početku španjolske trgovine robljem u Americi saznajemo iz djela dominikanca Bartholomea de Las Casasa *Brevísima Relación de la Destrucción de las Indias* (1542.). Iz Las Casasinoga teksta vidljivo je da je broj Taíno populacije na otoku Hispaniola drastično opao nakon dolaska Španjolaca. Europljani su porobljavali domorodačko stanovništvo, a nakon istrebljenja Taína, počeli su iskorištavati druge karipske narode. Upravo je Las Casas 1517. godine predložio Karlu V. da dopusti prijevoz robova iz Afrike izravno na Karibe, što je car svetog Rimskog Carstva i učinio 1518. godine stvorivši od Kariba tzv. 'središnji prolaz' atlantskoga trokuta. Proširenjem bilateralne trgovine koja se odvijala između Afrike i Europe na Ameriku počelo je razdoblje transatlantske trgovine robljem.²⁸

Španjolci nisu u većoj mjeri ulagali u prekomorske posjede i nisu osnivali kompanije koje bi se bavile trgovinom na način sličan ostalim europskim sustavima. Uz to, Španjolska nije ovisila o uvozu šećera iz Amerika jer su ga nabavljali iz južne Španjolske i Kanarskih otoka. Tijekom postojanja španjolske trgovine robljem, izmijenila su se tri sustava – licencirani sustav, u kojem su trgovci s licencom morali kupovati robove od Portugala, a monopol nad trgovinom robljem imao je trgovački ceh u Sevilli (*consulado*) s podružnicom u Cadizu;²⁹ zatim, sustav ugovora s Portugalom nakon unije 1580. godine, kada počinje razdoblje *asiento*³⁰, a na kraju, 1789. godine, počinje razdoblje slobodnoga tržišta.³¹

5. 2. NIZOZEMSKA

Prva europska zemlja van Pirinejskoga poluotoka koja se u većoj mjeri uključila u trgovinu robljem bila je Nizozemska.³² Krajem 16. stoljeća Nizozemska preuzima od Portugala trgovinu začina te ima prevlast na Atlantiku. Od 1594. osnivale su se kompanije za putovanja na duge relacije (tzv. *compagnien Van Verre*). Njihova su putovanja bila opasna te su se kompanije, radi smanjenja rizika, povećanja zarade i smanjenja konkurencije, ujedinile u Ujedinjenu istočnoindijsku kompaniju (*Vereenigde Oost-Indische Compagnie*).³³ Zapadnu rutu do Afrike, preko Zapadne Indije pa ponovno do Nizozemske, slijedile su privatne kompanije koje su 1621. godine objedinjene u Zapadnoindijsku kompaniju (*West-Indische Compagnie*). Ta je kompanija djelovala između Rakove obratnice i Rta dobre nade.³⁴ Početkom 17. stoljeća Nizozemska postupno osvaja prekomorske portugalske posjede (Indoneziju, luke u Aziji, zapadnu obalu Afrike, sjeverni Brazil). Održavanje plantaže šećera

27 *In the Hands of Strangers* 2004: 3.

28 T. GREEN 2002:185-188.

29 J. A. RAWLEY, S. D. BEHRENDT 2005: 50.

30 *Asiento* je bio „ugovor kojim je španjolska kruna davala u zakup svoja dobra ili ubiranje svojih prihoda. U posebnom značenju, *asiento de negros*, koncesije za uvoz crnoga roblja na plantaže i u rudnike španjolskih kolonija u Americi. Davane su pojedinim Španjalcima ali i stranim kompanijama (francuskim, portugalskim i engleskim). Za stečeni se monopol plaćala godišnja zakupnina španjolskoj kruni.“ *Asiento*, <http://proleksis.lzmk.hr/9611/>, (pregledano 15. travnja 2019).

31 J. A. RAWLEY, S. D. BEHRENDT 2005: 46, 63.

32 *In the Hands of Strangers* 2004: 3.

33 *Povijest 10: Doba apsolutizma (17. stoljeće)* 2007: 465.

34 W.E.B. DUBOIS 1986: 24-25, *Povijest 10: Doba apsolutizma (17. stoljeće)* 2007: 466-467.

u sjevernom Brazilu, koji su Nizozemci osvojili 1630., zahtijevalo je radnu snagu te se Nizozemska okreće trgovini robljem.³⁵ Drugi važni posjedi bili su Tobago i Curaçao.³⁶ Početkom 17. stoljeća nizozemska je trgovina robljem bila vrlo unosna, ali ona slabi s početkom razdoblja prevlasti Engleske. Britanija je od implementiranja Zakona o plovidbi glavni nizozemski konkurent na afričkoj obali.³⁷ Ti zakoni (iz 1651., 1660., 1662., 1663.) određuju da se u Britaniju smiju uvoziti samo proizvodi dopremljeni engleskim brodovima i s engleskom posadom.³⁸

Oko 1700. je potražnja za robovima postala prevelika da bi ju mogle zadovoljiti državne kompanije. Zbog toga europske države postepeno otvaraju tržište privatnicima; Nizozemska je to učinila 1730. Time se broj brodova s robljem povećava.³⁹ U periodu slobodne trgovine Nizozemska je trgovina na svom vrhuncu. U godinama između 1756. i 1773. iz Afrike su prevozili oko 5 000 robova, a 1763. i 1771. taj se broj popeo i na 9 000.⁴⁰

5. 3. ENGESKA

Engleska se u trgovinu uključila kada je John Hawkins u razdoblju 1562-1563 prevezao oko 300 Afrikanaca u Brazil, a u zamjenu dobio bisere, životinjske kože, đumbir i šećer. Kraljica Elizabeta I. nastavila je ulagati u njegova putovanja. U trgovini robljem sudjelovali su i ostali poznati engleski istraživači kao što su Francis Drake i Walter Raleigh⁴¹. Procjenjuje se da su britanski brodovi do 1807. godine prevezli oko dva i pol milijuna porobljenih Afrikanaca.⁴²

Engleska trgovina robljem temeljila se na trgovačkim kompanijama. Karlo I. 1631. dodijelio je povelju redovnoj kompaniji, ali je ona bila neuspješna pa ju je 1662. zamijenila *Company of Royal Adventurers trading to Africa*, kojoj je povelju dodijelio Karlo II. Ona je u Zapadnu Indiju godišnje prevozila oko 3 000 robova. Njezin je posao ometala ilegalna trgovina i ratni uvjeti pa je kompanija prodala svoja prava kompaniji kojoj je zatim Karlo II. dodijelio povelju te je nazvana *Royal African Company*. Godine 1713. potpisan je *asiento* kojim je Španjolska prepustila prevlast u trgovini robljem Britaniji. Po ugovoru je Britanija, za 200 000 kruna, koje su platili Španjolcima, dobila monopol na trideset godina s obvezom da u kolonije preveze barem 144 000 robova (4 800 godišnje). Vladari Španjolske i Britanije bi dobili po četvrtinu profita. Između 1713. i 1733. u Ameriku je prevoženo oko 15 000 robova godišnje. Po isteku vremena određenoga *asientom* osnovana je *Company of Merchants trading to Africa*; svi koji su htjeli sudjelovati u trgovini mogli su to učiniti uz plaćanje daće, čime je monopol ukinut.⁴³

Krajem 18. stoljeća Engleska je u Ameriku dopremala skoro polovicu ukupnoga broja robova. Najviše su trgovali robovima iz područja istočno od Zlatne obale (gvinejski pojas).⁴⁴ Britanski posjedi u srednjoj Americi uključivali su Santa Cruz, Jamajku i Barbados,⁴⁵ a puno robova prevoženo je i u kontinentalnu Sjevernu Ameriku.

35 J. M. POSTMA 1992: 14-17.

36 *Povijest 10: Doba apsolutizma (17. stoljeće)* 2007: 475.

37 J. M. POSTMA 1992: 74.

38 *Povijest 10: Doba apsolutizma (17. stoljeće)* 2007: 480.

39 M. KATCHUR 2006: 65.

40 J. M. POSTMA 1992: 209.

41 *In the Hands of Strangers* 2004: 3.

42 M. SHERWOOD 2007: 8.

43 W.E.B. DUBOIS 1986: 10-13.

44 R. OLIVER, J. D. FAGE 1985: 108-109.

45 *Povijest 10: Doba apsolutizma (17. stoljeće)* 2007: 475.

5. 3. 1. Britanske sjevernoameričke kolonije

Godine 1619. u Virginiji je vladala nestašica radne snage koja je prouzrokovala veliku glad. Domaće stanovništvo brojčano je nadjačavalo europske doseljenike te nije postojala mogućnost porobljavanja domorodaca, a iz Europe još nije pristiglo dovoljno onih koji bi postali ugovorni sluge (indentured servants) te su se Englezi okrenuli uvozu robova.⁴⁶

Engleski istraživač John Smith je u svom djelu *Generall Historie of Virginia* zabilježio da su Nizozemci u Virginiji, u Jamestownu, 1619. prodali dvadeset crnaca.⁴⁷ Isto navodi i John Rolfe, vlasnik plantaže duhana koji je poznat po svom braku s Pocahontas, kćerkom poglavice Powhatan.⁴⁸ Smatra se da ti poznati navodi označavaju početak trgovine robljem u Sjevernoj Americi. Međutim, robovi o kojima govori Rolfe nisu bili prvi robovi u Virginiji; prisustvo robova dokumentirano je već u ožujku iste godine, a moguće je da su ti robovi već godinama boravili u Americi.⁴⁹

Ropstvo se u sjevernoameričkim kolonijama razvilo u Marylandu i Virginiji te se 1670-ih proširilo i na Karoline.⁵⁰ Oko 10% Afrikanaca koji su dovođeni u britansku Sjevernu Ameriku bilo bi iskrcano u gradovima kao što su Novi Amsterdam, Newport i Rhode Island.⁵¹ New Amsterdam je 1660. bio najvažniji grad trgovine robljem u Sjevernoj Americi. Na Sjeveru su robovi radili kao sluge, obrtnici i farmeri;⁵² U Novoj Engleskoj i New Yorku robovi su češće radili na farmi i služili u kućama te se prema njima odnosilo kao prema slugama, dok su u Zapadnoj Indiji te u Južnoj Karolini i Georgiji robovi su bili izloženi ekstremnim kaznama i nehumanim uvjetima – npr. bilo je legalno kazniti roba raspećem, spaljivanjem i izgladnjivanjem.⁵³

U britanskoj Sjevernoj Americi do poleta trgovine robljem dolazi oko 1730.⁵⁴ Tijekom Američke revolucije došlo je do prvoga većeg zastoja u transatlantskoj trgovini robljem. Godine 1776. osam je brodova pod britanskom zastavom na sjevernoameričko kopno dovezlo 1 354 roba, ali tijekom sljedećih pet godina nije zabilježen nijedan brod koji je uveo robove.⁵⁵ Ipak, u sljedećem desetljeću transatlantska trgovina robljem u Sjevernoj Americi doživljava svoj vrhunac – godišnje se u Ameriku uvezilo oko 80 000 robova.⁵⁶

5. 4. FRANCUSKA

Prema anegdoti koju prenosi Montesquieu, a temelji se na zapisima dominikanca Jean-Baptista Labata, trgovinu robljem odobrio je Luj XIII. jer je smatrao da će samo porobljavanjem biti moguće Afrikance preobratiti na kršćanstvo. Ta je anegdota nedokazana, ali Luj XIII. uistinu jest 1642. godine odobrio trgovinu robljem u Antilima. Kardinal Richelieu 1633. dodijelio je monopol za trgovinu u Senegal grupi iz Dieppea i Rouena.⁵⁷ U 17. stoljeću francusko se gospodarstvo usmjerava na brodogradnju i trgovinu. Ministar Colbert (1619.-1683.) unutar države provodi zakonske regulative kojima potiče gospodarstvo, a postiže i da se prekomorski posjedi

46 H. ZINN 2012: 43-44.

47 „About the last of August came in a dutch man of warre that sold vs twenty Negars.“ (J. SMITH 2006: 126.)

48 „About the latter end of August, a Dutch man of Warr of the burden of a 160 tunnes arriued at Point-Comfort, (...) He brought not any thing but 20. and odd Negroes.“ (E. SLUITER 1997: 395-396.)

49 *In the Hands of Strangers 2004*: 1.

50 M. KATCHUR 2006: 6.

51 W.E.B. DUBOIS 1986: 13-14.

52 M. KATCHUR 2006: 38.

53 W.E.B. DUBOIS 1986: 13-14.

54 M. KATCHUR 2006: 48.

55 L. MARQUES 2012: 239.

56 M. KATCHUR 2006: 74.

57 C. L. MILLER 2008: 18-19.

u Kanadi i na Antilima proglase krunskim kolonijama. U prekomorskom djelovanju se suočava s konkurencijom Nizozemske i Engleske.⁵⁸ Kao početak francuske trgovine robljem može se uzeti godina 1664., kada je Colbert osnovao *Compagnie des Indes Occidentales*.⁵⁹ U 18. stoljeću se povećava francuska međukontinentalna trgovina. Najviše se iskorištavaju resursi Antila – gdje je najvažnija kolonija bila Santo Domingo, a značajni su bili i Martinique i Guadalupe – gdje se izvoze afrički robovi.⁶⁰ Colbert je pokrenuo preko deset povlaštenih kompanija.⁶¹ U 18. stoljeću francuska trgovina robljem doživljava padove u periodima ratnih sukoba u Europi i na moru, tijekom revolucije u Santu Domingu te revolucije u matičnoj državi.⁶² Francuska tržište roblja otvara 1725., pet godina prije nego što je to učinila Nizozemska.⁶³

Francuska se u Africi najviše trgovala na području Senegala, a njihov je prodor bio specifičan po tome što su zalazili u unutrašnjost (oko 480 km uz rijeku Senegal), a već je napomenuto da su Europljani uglavnom ostajali u svojim trgovačkim ispostavama (faktorijama) na obali.⁶⁴

6. PRIJEVOZ ROBOVA

Do ranoga 18. stoljeća Europljani su osnovali više od 25 trgovačkih ispostava uz obalu današnje Gane. Trgovci robljem koji su tamo živjeli provodili su i po nekoliko tjedana od trenutka dogovora s afričkim vladarom do povratka afričkih lovaca koji su se iz unutrašnjosti vraćali s robovima. Ponekad su trgovci morali posjetiti četiri različite lokacije kako bi nabavili 500 robova, tj. kako bi im se trgovina i prijevoz isplatili. Većina robova provodila je između šest do dvanaest mjeseci u zatočeništvu prije nego što bi se uopće ukricali na europske brodove.⁶⁵ Kako bi pristigli na obalu, robove se primoravalo na marševe iz unutrašnjosti koji bi ponekad bili dugi i po 1000 milja. Robovi bi imali okove oko vrata, a tjeralo ih se bičevima i puškama. U takvim bi marševima moglo umrlo dva od pet crnaca.⁶⁶ Robovi bi po dolasku iz unutrašnjosti kontinenta bili izvedeni pred Europljane. Alexander Falconbridge (o. 1760.-1791.), koji je kao britanski liječnik sudjelovao na četiri plovidbe brodova za trgovinu roblja te svoja opažanja objavio u djelu *An Account of the Slave Trade of the Coast of Africa*, navodi po kojim su sve kriterijima Europljani birali robove koje će kupiti: gledalo se jesu li robovi imali ozljede, deformacije, loš vid, loše zube, jesu li šepali, imali slabe zglobove, loša leđa, jesu li bili slabe građe ili uskih prsa. Sve je to utjecalo na njihovu mogućnost obavljanja posla te bi oni robovi koji nisu prošli inspekciju bili odbijeni.⁶⁷

Robovi su tijekom prijevoza boravili u potpalublju. Svaki je rob na raspolaganju imao prostor visok 80 cm, a širok 180 cm.⁶⁸ Žene su obično bile odvojene od muškaraca. Robovi su bili

58 *Povijest Francuske* 1999: 156.

59 C. L. MILLER 2008: 20.

60 *Povijest Francuske* 1999: 167-168.

61 *Povijest* 10: 472.

62 J. A. RAWLEY, S. D. BEHRENDT 2005: 107.

63 J. M. POSTMA 1992: 209.

64 R. OLIVER, J. D. FAGE 1985: 109.

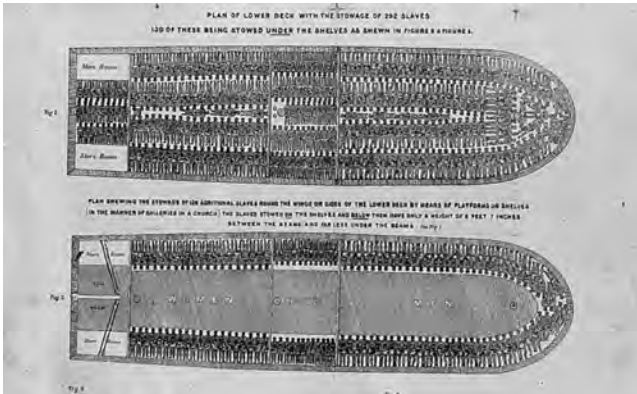
65 M. KATCHUR 2006: 50-52.

66 H. ZINN 2012: 47.

67 A. FALCONBRIDGE 1788: 17.

68 Na nekim su brodovima robovi imali nešto više mjesta, a površina koja im je bila dodijeljena ovisila je o tome kakve se financijske strategije pridržavao kapetan. Naime, uz argument da su robovi dragocjen teret, neki su im davali više mjesta kako bi osigurali preživljavanje robova i ostavili profit. S druge strane, neki su ukricali što više robova kako bi se ostvario što veći profit, bez obzira na to koliko bi robova umrlo putem zbog loših uvjeta. (M. KATCHUR 2006: 56.)

lancima prikovani jedan za drugoga.⁶⁹ U potpalublju su robovi živjeli u nehumanim uvjetima. Nije bilo dovoljno zraka jer su rupe za dovod zraka bile malobrojne (bilo ih je oko 6) i male (oko 16 cm široke i oko 10 cm visoke), a u slučaju kiše ili nemirnoga mora svi su se otvori morali zatvoriti, čime je svježi zrak eliminiran. To je pridonijelo širenju zaraza te su robovi obolijevali od groznice i teških oblika dizenterije.⁷⁰ Česte bolesti bile su još boginje, skorbut, žuta groznica i malarija. Više od milijun robova (oko 12%) umrlo je pri prijelazu Atlantika. S vremenom je stopa smrtnosti tijekom prijevoza opala – u ranom 17. stoljeću iznosila je oko 20%, a 1800-ih manje od 10%.⁷¹

Slika 2. Prikaz robova na brodu za prijevoz – plan pokazuje 292 roba, od čega je 130 smješteno ispod polica; tekst ispod plana naziva robove „ovim stvorenjima“ („these beings“) (slika preuzeta sa: http://d279m997dpfwgl.cloudfront.net/wp/2018/01/AP_88010101226-1000x609.jpg, 15. travnja 2019.)

Ujutro bi se robovi izvodili na palubu radi svježeg zraka i razgibanja. Doručak se mogao sastojati od graha ili kukuruzne kaše. Dnevno su robovi dobivali oko 1.9 l vode (2 kvarta). Neki su brodovi kao kuhare imali Afrikance ili ljude afričkoga porijekla kako bi se autentičnom prehranom pokušala smanjiti stopa smrtnosti robova na brodovima.⁷² Ljude koji nisu htjeli postati robovi u Americi pa su se stoga pokušali nasmrtno izgladniti, posada bi mučenjem natjerala da ipak konzumira hranu.⁷³ Falconbridge kao metodu mučenja navodi prinošenje vrućeg ugljena licima robova. Nekad bi se robove tjeralo da taj ugljen i progutaju. Autor spominje i slučaj u kojem je kapetan broda na robove koji su odbijali hranu izlijevao rastopljeno olovo.⁷⁴ Robovi su samoubojstva pokušavali izvršiti i skokom u more, ali su neki brodovi to onemogućavali postavljanjem velikih mreža na bokove.⁷⁵

Kako bi se robovi održali sposobnima za rad, tjeralo ih se na vježbu koja se sastojala od skakanja ili plesanja na palubi. Ta se praksa nazivala ‚ples robova‘ (*dancing the slave*). Ukoliko

69 M. KATCHUR 2006: 56.

70 A. FALCONBRIDGE 1788: 24. Autor ovoga suvremenoga prikaza trgovine robljem djelovao je kao abolitionist i vjerno opisuje uvjete u kojima su robovi živjeli i osuđuje ih kao „užasne i odvratne“ („But the excessive heat was not the only thing that rendered their situation intolerable. The deck, that is, the floor of their rooms, was so covered with the blood and mucus which had proceeded from them in consequence of the flux, that is resembled a slaughter-house. It is not in the power of the human imagination, to picture to itself a situation more dreadful or disgusting.“)Isto: 25.

71 M. KATCHUR 2006: 59-60.

72 J. WEBSTER 2008: 4.

73 M. KATCHUR 2006: 58.

74 A. FALCONBRIDGE 1788: 23.

75 M. KATCHUR 2006: 62.

bi presporo skakali, robove bi se bičevalo.⁷⁶ Robovi su utim prilikama često pjevali, a opjevali su svoje tragične otmice iz svoje zemlje.⁷⁷

7. UKIDANJE TRGOVINE ROBLJEM

U 18. i 19. stoljeću snažno djeluju misionarske organizacije i humanitarni pokreti kojisu se protivili trgovini robljem te se zalagali za upoznavanje afričkoga kontinenta, uvođenja kršćanstva i provedbu legalne trgovine.⁷⁸ Osim vjerskih i moralnih razloga, ukidanju trgovine robljem doprinijela je i industrijska revolucija. Umjesto u roblje, počelo se investirati u tvornice, a smatralo se i da su slobodni radnici bolji temelj društva i industrije nego robovi, jer su se robovi, iako besplatna radna snaga, trudili samo u onolikoj mjeri kako bi izbjegli kaznu svojih gospodara. Njih se na posao moralo prisiljavati jer nisu imali vlastitih interesa, a nisu mogli ni kupovati proizvode i plaćati usluge, čime nisu doprinosili ekonomskom razvoju. Ropstvo kao ekonomski sustav postalo je zastarjelo.⁷⁹

Danska je prva država koja je poduzela korake prema ukidanju trgovine ropstva – 1792. godine je određeno da se nakon 1802. godine u danskim posjedima neće trgovati robovima. U Francuskim kolonijama su ropstvo i trgovina robljem ukinuti 1794. Međutim, 1799. je trgovina obnovljena, da bi 1815. ponovno bila ukinuta.⁸⁰ U Britaniji je, nakon dugogodišnjih rasprava u parlamentu, međunarodna trgovina zabranjena 1806., a 1807. godine ukinuta je cjelokupna trgovina robljem.^{81 82} Iste godine trgovinu su obustavile i SAD. Nizozemska je trgovinu robljem ukinula 1814., godine, a Španjolska i Portugal su 1817. pristale obustaviti trgovinu sjeverno do ekvatora, na nagovor Britanije.^{83 84} Brazil je trgovinu robljem ukinuo 1851., a atlantska trgovina robljem okončana je 1867., kada je ukinuta na Kubi.⁸⁵

Pregovorima o daljnjem ukidanju i suzbijanju trgovine ustanovljen je sustav presretanja brodova i pregledavanje njihovoga tereta kako bi bilo sigurno da ne prevoze robove. Sustav je pokrenut na britansku inicijativu, a potpisnice su bile još Portugal, Španjolska i Nizozemska. Godine 1819. Britanija je u sklopu Ministarstva vanjskih poslova osnovala Odjel za trgovinu robljem, a dijelom mornarice postao je eskadron koji se sastojao od šest brodova. Tim je brodovima patrolirala uz obalu zapadne Afrike, a broj brodova je narastao i do 20. Između 1820. i 1870. Britanci su uhvatili gotovo 1 600 brodova koji su prevozili robove te time oslobodila oko 150 000 ljudi.⁸⁶ Nakon ukidanja transatlantske trgovine robljem u Sjedinjenim Američkim

76 M. KATCHUR 2006: 58.

77 A. FALCONBRIDGE 1788: 23. Sredinom 19. stoljeća Frederick Douglass govori upravo kako robovi pjevaju kada su najnesretniji. (F. DOUGLASS 1968: 32.)

78 R. OLIVER, J. D. FAGE 1985: 127.

79 M. KATCHUR 2006: 76.

80 Ropstvo i trgovinu robljem ukinuo je Napoleon tijekom svojih sto dana, dekretom od 29. ožujka 1815: „À dater de la publication du présent Décret, la Traite des Noirs est abolie“. Taj je dekret potvrđen mirom u Parizu. (W.E.B. DUBOIS 1986: 134.)

81 Na Bečkom kongresu došlo je do pregovora da britanski predstavnik, Castlereagh, dopusti Francuskoj nastavak trgovine robljem u zamjenu za druge ustupke koje je htio dobiti od Luja XVIII. Pripadnici abolicionističkoga pokreta su pokrenuli peticiju protiv takve odluke te se tijekom jednoga mjeseca protiv ponovnoga uvođenja trgovine izjasnilo oko 750 000 ljudi, uslijed čega pregovora o trgovini robljem više nije bilo. (R. W. FOGEL 1989: 217.)

82 W.E.B. DUBOIS 1986: 133-134.

83 M. SHERWOOD 2007: 16.

84 Britanija je prednjačila u pokretu ukidanja trgovine robljem kako bi se trgovački odnosi Europe i Afrike normalizirali, što bi bilo nemoguće da su ostale države nastavile zarađivati na unosnoj trgovini robljem. (R. OLIVER, J. D. FAGE 1985: 123.)

85 R. W. FOGEL 1989: 206, 218.

86 R. W. FOGEL 1989: 217-218.

Državama, robovi su počeli biti krijumčareni.⁸⁷ Između 1808. i Američkoga građanskog rata s početkom 1861. u SAD je ilegalno dovoženo oko 1 000 robova godišnje. Godine 1819. donesen je zakon prema kojem su američki brodovi smjeli presretati i zaplijenjivati brodove koji su pod američkom zastavom plovili u svrhu trgovanja robljem. Godinu kasnije Kongres je međunarodnu trgovinu robljem proglasio činom piratstva, za koji je propisana kazna bila smrt. Te su se godine američki brodovi priključili britanskima u patroliranju afričke obale.⁸⁸

8. POSLJEDICE TRGOVINE ROBLJEM

Transatlantska je trgovina robljem obilježila europsko-afričke odnose između 1500. i 1800. Označila je početak rasizma u današnjem smislu, početak derogativnoga razmišljanja o crncima.⁸⁹ Uz to je imala i dalekosežne posljedice te uzrokovala duboke i dugoročne strukturne promjene u samim afričkim društvima. U mnogima se promijenio pogled na sklapanje braka – gdje su mladi muškarci odvođeni u roblje, razvila se tendencija prema poligamiji i konkubinatu. U nekim društvima žene zbog deficita muškaraca počinju zauzimati važnija mjesta u društvenim odnosima.⁹⁰ Najočitiija posljedica jest demografski gubitak, a procjenjuje se da je Afrika izgubila oko 50 milijuna ljudi u razdoblju ranoga novog vijeka.⁹¹ Demografski su najviše patile Angola i istočna Afrika. Ta su područja bila nedovoljno razvijena te su ovisila o radnoj snazi, a zbog trgovine robljem su upravo nju gubila. Uz to je broj njihovoga stanovništva bio relativno nizak. S druge strane, Gvineja se, unatoč visokom godišnjem izvozu robova (oko 40 000 ljudi u 18. stoljeću), uspjela demografski održati zbog velikoga ukupnog broja stanovništva.⁹²

9. ZAKLJUČAK

Susretom Portugalaca s afričkim državama počinje trgovina koja je obilježila ekonomiju ranoga novog vijeka. Europske zemlje počinju trgovati s Afrikancima, ponekad se zadržavajući na afričkoj obali, a ponekad prodirući u unutrašnjost Afrike. Osnivanjem kolonija u Novom svijetu otvara se mogućnost izvoza robova direktno u Amerike, čime je pokrenut sustav tzv. transatlantske trgovine robljem. Eksploatacijom Afrikanaca europske su zemlje gradile svoja (ekonomska) carstva jer su crni robovi bili ti koje se primoravalo na proizvodnju dobara kao što su šećer, rum i duhan.

Pred kraj razdoblja u kojem se trgovina robljem legalno provodila djeluju abolicionistički pokreti, potaknuti religijskim uvjerenjima, ali i spisima suvremenih autora koji su svjedočili procesu trgovine te se zalagali za njezino ukidanje. Autori kao što su Alexander Falconbridge pridonijeli su osvješćivanju populacije o stvarnim uvjetima koje su crnci robovi morali proživljavati na putu do Amerika, a komentari na trgovinu robljem mogu se pronaći i u književnim djelima kao što je ono Royalla Tylera. Ipak, ukidanje međukontinentalne trgovine robljem nije

87 Kako bi krijumčarili robove, neki su brodovi iz britanskih luka odlazili praveći se da nose robu za razmjenu, a zatim pristali u španjolske, portugalske, brazilske ili kubanske luke i preuzeli lance i okove koji su im trebali kako bi se mogli prevoziti robovi. Druga metoda izbjegavanja patrolnih brodova uključivala je razmjenu dobara za robove prije nego što bi brod uopće uplovio u luku, nakon čega su se robovi mogli ukrcati u kraćem vremenu te je šansa da će brod s pošiljkom robova biti uhvaćen bila manja. M. SHERWOOD 2007: 21-22.

88 M. KATCHUR 2006: 84-92.

89 H. ZINN 2012: 42.

90 *Rani novi vijek* 2016: 454-455.

91 H. ZINN 2012: 49.

92 R. OLIVER, J. D. FAGE 1985: 109-110.

stalo na kraj unutardržavnoj trgovini, npr. u Sjedinjenim Američkim Državama. Naprotiv, ukidanje je potaklo ilegalni uvoz robova, kao i dalo zamaha trgovini robljem na kojoj je izgrađeno društvo američkoga Juga.

Afrika je pretrpjela demografske i ekonomske gubitke, a osim promjena u afričkim društvima, trgovina robljem koja se odvijala između Europe, Afrike i Amerike ostavila je traga i na međurasnim odnosima. Naime, iako ropstvo i trgovina robljem nisu bili temeljeni isključivo na predrasudama protiv crne rase – uzroci su ležali i u ekonomskim težnjama iskorištavanja radne snage koja je bila relativno jeftina i čije su prodajna vrijednost i iskoristivost u proizvodnji svakako nadmašivale cijenu uloženu u kupovinu i prijevoz – oba su fenomena zasigurno pridonijela razvoju rasizma, posljedice koje se osjećaju i u današnjemu društvu.

POPIS LITERATURE

- Arist. *Pol.* – Aristotle, *Politics*, prev. H. Rackman, London: William Heinemann Ltd, Cambridge: Harvard University Press, 1959.
- A. C. BAILEY, 2005 – Anne C. Bailey, *African Voices of the Atlantic Slave Trade: Beyond the Silence and the Shame*, Boston: Beacon Press, 2005.
- I. BERLIN, 2003 – Ira Berlin, *Many Thousands Gone: The First Two Centuries of Slavery in North America*, Cambridge, London: The Belknap Press of Harvard University Press, 2003.
- P.D. CURTIN, 1969 – Philip D. Curtin, *The Atlantic Slave Trade: A Census*, Madison, London: The University of Wisconsin Press, 1969.
- F. DOUGLASS, 1968 – Frederick Douglass, *Narrative of the Life of Frederick Douglass, an American Slave, Written by Himself*, New York: Signet, 1968.
- W.E.B. DUBOIS, 1986 – W.E.B. DuBois, *The Suppression of the African Slave-Trade. U: Writings; The Suppression of the African Slave-Trade. The Souls of Black Folk. Dusk of Dawn. Essays and Articles*, ur. Nathan Huggins, New York: Literary Classics of the U.S., 1986.
- D. ELTIS, F.D. LEWIS, S. RICHARDSON, 2005 – David Eltis, Frank D. Lewis i David Richardson, *Slave Prices, the African Slave Trade, and Productivity in the Caribbean, 1674-1807*, *The Economic History Review*, 58, Hoboken, 2005, 673-700 (<http://www.jstor.org/stable/3698795> pregledano 30. ožujka 2019).
- D. ELTIS, 2009 – David Eltis, *Was Abolition of the U.S. and British Slave Trade Significant in the Broader Atlantic Context?*, *The William and Mary Quarterly, Third Series*, 66, Williamsburg, 2009, 715-736 (<https://www.jstor.org/stable/40467538> pregledano 30. ožujka 2019.)
- A. FALCONBRIDGE, 1788 – Alexander Falconbridge, *An Account of the Slave Trade on the Coast of Africa* London: J. Phillips, George Yard, Lombard-Street, 1788 (<https://archive.org/details/accountofslavetr00falc> pregledano 29. ožujka 2019).
- R. W. FOGEL, 1989 – Robert William Fogel, *Without Consent or Contract: The Rise and Fall of American Slavery*, New York, London, Ontario: Norton 1989.
- T. GREEN, 2002 – Toby Green, *The Rise of the Trans-Atlantic Slave Trade in Western Africa, 1300–1589*, Cambridge: Cambridge University Press, 2002.

- In the Hands of Strangers: Readings on Foreign and Domestic Slave Trading and the Crisis of the Union*, ur. Robert Edgar Conrad, University Park: The Pennsylvania State University, 2004.
- M. KATCHUR, 2006 – Matthew Katchur, *Slavery in the Americas: The Slave Trade*, New York: Infobase Publishing, 2006.
- L. MARQUES, 2012 – Leonardo Marques, Slave Trading in a New World: The Strategies of North American Slave Traders in the Age of Abolition, *Journal of the Early Republic*, 32, Philadelphia, 2012, 233–260 (<https://www.jstor.org/stable/41478768> pregledano 3. travnja 2019).
- C. L. MILLER, 2008 – Christopher L. Miller, *The French Atlantic Triangle: Literature and Culture of the Slave Trade*, Durham, London: Duke University Press, 2008.
- R. OLIVER, J. D. FAGE, 1985 – Roland Oliver, John D. Fage, *Kratka povijest Afrike*, Zagreb: Školska knjiga, Rijeka: Liburnija, 1985.
- J. M. POSTMA, 1992 – Johannes Menne Postma, *The Dutch in the Atlantic Slave Trade, 1600–1815*, Cambridge, New York, Oakleigh: Cambridge University Press, 1992.
- Povijest 10: Doba apsolutizma (17. stoljeće)*, ur. Enrico Cravetto, Zagreb: Europapress Holding, 2007.
- Povijest Francuske*, ur. Jean Carpentier et al., Zagreb: Barbat, 1999.
- Rani novi vijek*, ur. Anette Völker-Rasor, Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga. 2016.
- J. A. RAWLEY, S. D. BEHRENDT, 2005 – James A. Rawley, Stephen D. Behrendt, *The Transatlantic Slave Trade: A History, Revised Edition*, Lincoln, London: University of Nebraska Press, 2005.
- M. SHERWOOD, 2007 – Marika Sherwood, *After Abolition: Britain and the Slave Trade Since 1807*, London, New York: I. B. Tauris, 2007.
- E. SLUITER, 1997 – Engel Sluiter, New Light on the '20. and Odd Negroes' Arriving in Virginia, August 1619, *The William and Mary Quarterly*, 54, Williamsburg, 1997, 395–398 (www.jstor.org/stable/2953279 pregledano 3. travnja 2019).
- J. SMITH, 2006 – John Smith, *The Generall Historie of Virginia, New-England, and the Summer Isles: With the Names of the Adventurers, Planters, and Governours from Their First Beginning, Ano: 1584. To This Present 1624. With the Proceedings of Those Severall Colonies and the Accidents That Befell Them in All Their Journyes and Discoveries. Also the Maps and Descriptions of All Those Countryes, Their Commodities, People, Government, Customes, and Religion Yet Knowne. Divided into Sixe Bookes. By Captaine Iohn Smith, Sometymes Governour in Those Countryes & Admirall of New England: Electronic Edition*. Chapel Hill: University Library, UNC-Chapel Hill, 2006 (<https://docsouth.unc.edu/southlit/smith/smith.html> pregledano 6. travnja 2019).
- R. TYLER, 1816 – Royall Tyler, *The Algerine Captive; or, The Life and Adventures of Doctor Updike Underhill, Six Years a Prisoner among the Algerines*, Hartford: Peter B. Gleason and Co., 1816 (<https://archive.org/details/algerinecaptive00tylerich> pregledano 18. ožujka 2019).
- Velika ilustrirana povijest svijeta 11: 1454–1600*, ur. Gerard Du Ry van Beest Holle et al, Rijeka: Otokar Keršovani, 1977.
- J. WEBSTER, 2008 – Jane Webster, Historical Archeology and the Slave Ship, *International Journal of Historical Archaeology* 12, New York, 2008, 1–5 (<https://www.jstor.org/stable/20853143> pregledano 29. ožujka 2019).
- H. ZINN, 2012 – Howard Zinn, *Narodna povijest Sjedinjenih Američkih Država: 1492. – danas*, Zagreb: V.B.Z., 2012.

INTERNETSKI IZVORI

Asiento, <http://proleksis.lzmk.hr/9611/>, (pregledano 15. travnja 2019).

POPIS PRILOGA

Slika 1. Prikaz dobara prevoženih u transatlantskoj trgovini (slika preuzeta s: <http://www.crispusattucksmuseum.org/the-transatlantic-slave-trade/>, 15. travnja 2019.)

Slika 2. Prikaz robova na brodu za prijevoz – plan pokazuje 292 roba, od čega je 130 smješteno ispod polica; tekst ispod plana naziva robove „ovim stvorenjima“ („these beings“) (slika preuzeta sa: http://d279m997dpfwgl.cloudfront.net/wp/2018/01/AP_88010101226-1000x609.jpg, 15. travnja 2019.)